

CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA AMENAJĂRILOR PASTORALE ȚĂRĂNEȘTI PENTRU OVINE ÎN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI

dr. Ioan Augustin GOIA

Informațiile de teren prelucrate în această lucrare au fost obținute prin interviuarea de către autor, între anii 1979-1997, a 188 de informatori din 86 de sate aparținând zonelor etnografice Lăpuș, Chioar, Meseș, Sălaj, Dealurile Clujului. Au fost chestionați, în fiecare sat, atât *păcurari* cât și agricultori, iar informațiile înregistrate audio au fost întregite cu date furnizate de observația participativă. Lucrarea va prezenta aspecte tehnice mai puțin abordate ale procesului pastoral, caracteristice **sistemului local-agricol de creștere a oilor**, singurul practicat în zonele menționate.

Desfășurarea eficientă a procesului pastoral ca proces tehnic presupune atât utilizarea unor componente materiale specifice, care fac posibilă atingerea scopurilor propuse (separarea oilor cu lapte în vederea mulsului, asigurarea pazei oilor pe timpul nopții, realizarea fertilizării, adăpostirea personalului, prelucrarea laptelui), cât și utilizarea unor cunoștințe tehnice dobândite în urma observării seculare a relației mediu natural - comportament animal - abilități umane - randament economic. În consecință, pentru studierea complexă a procesului pastoral sub aspect tehnic este necesar ca informațiile de teren să se refere la: 1) amenajările pastorale (staulul de vărat și de iernat); 2) construcțiile pastorale (stâna, coliba păcurarului, adăposturile de iarnă pentru oameni și animale); 3) inventarul pastoral (instrumentar și recipiente); 4) tehnicile pastorale (tehnicile de prelucrare a laptelui, tehnici de hrănire a animalelor, tehnici de selecție, cunoștințe medicale).

Vom aborda în această lucrare doar problematica amenajărilor pastorale.

Amenajările pastorale constituie rezultatul utilizării celor mai simple mijloace tehnice în vederea obținerii unui spațiu pastoral util, delimitat, dar neprotejat prin acoperire. Spre deosebire de amenajări, construcțiile pastorale presupun un anumit grad de complexitate structurală (elemente portante, pereți, acoperiș), oferind spațiul protejat absolut necesar atingerii unor scopuri specifice. Deoarece contextul funcțional este diferit, vom trata amenajările pastorale de vărat (a), separat de amenajările pastorale de iernat (b).

a). Amenajările pastorale de vărat. Staulul de vărat

Amenajarea fixă sau mobilă, executată fie din nuiiele împletite printre pari, fie din trunchiuri de copaci, fie din lese mobile, în care turma de oi era și este introdusă ziua în vederea mulsului, iar noaptea în vederea adăpostirii (și fertilizării terenului, unde era cazul) este denumită în zona cercetată *staur*, varianta *staor* fiind folosită doar sporadic, în Lăpuș¹, iar forma *staul* fiind întâlnită doar pe Valea Barcăului (Tusa, Preoteasa)². Folosim în lucrare forma *staul* (din lat. *stabulum*), considerată literară, atunci când ne referim la respectiva amenajare sub aspect tehnic general, utilizând forma *staur* când ne referim explicit la amenajarea caracteristică zonei.

Staulul pentru vărat caracteristic zonei era și este mobil în perioada sondabilă prin informatori, fiind executat din *lese* independente, pentru a putea fi demontat și *mutat* sau *întors* pe parcelă în vederea fertilizării acesteia. Leasa veche tipică zonei, atestată prin informatori în toate satele cercetate, fără excepție, era *leasa de nuiiele*, utilizată astăzi doar sporadic (Hășmaș, Valea Lungă, Zalha, Boiu Mare, Răzoare, Coroieni, Buciumi, Bodia)³. Cea mai timpurie înlocuire a lesei din nuiiele cu *leasa de lețuri* este semnalată în Poiana Blenchii și Gostila (după anul 1930)⁴, în majoritatea satelor momentul înlocuirii fiind legat de generalizarea C.A.P.-urilor.

Leasa din nuiiele avea în partea sa inferioară o *talpă* (sau *lemn*) de stejar, lungă de 180-220 cm., aplatizată, găurită cu sfredelul la intervale de o palmă, găurile fiind mai dese dacă nuiielele pentru împletit erau mai subțiri, și mai rare dacă erau mai groase. În cele 10-12 găuri se fixau vertical *fuștei* de alun, înalți de 130-150 cm., *icuiți* în talpă prin baterea unei pene - ic în capătul lor inferior. Printre fuștei se împleteau nuiiele de alun (*tufă*), carpen, răchită, cât mai drepte, recoltate înainte de înfrunzire, câtă vreme nu aveau sevă, și presate prin batere în cursul împletirii, pentru a fi cât mai dese. Pentru ca fușteii laterali să nu alunece spre exterior, destrămând leasa în cursul

mutării repetate a staulului, vârfurile ultimilor trei fuștei marginali erau prinse într-o scândurică cu trei găuri numită *lopățé*, *amnar* sau *lemn*, iar în același scop, în unele sate, aceiași 2-3 fuștei marginali erau - în plus - legați laolaltă, pe înălțime, în 2-3 puncte, în cursul împletirii lesei, cu nuiiele răsucite numite *sucituri* (Hășmaș, Ceaca)⁵, *gujbe* (Fântânele, Boiu Mare)⁶ sau *gânjuri* (Poiana Blenchii, Gostila)⁷.

În satele în care lesele care formau staulul erau așezate cap la cap, capetele nuielilor împletite erau lăsate mai lungi, pentru a permite *încleștarea* leșelor vecine, pe când în satele în care lesele erau plasate în staul prin alăturare capetele nuielilor împletite rămăneau scurte.

În funcție de modalitatea în care era realizată partea de sus a lesei, distingem două variante ale lesei din nuiiele: leasa simplă și *leasa cu ochi*.

În momentul cercetării, leasa simplă, împletită uniform până spre vârful fușteilor, a fost semnalată și depistată doar în satele zonei Dealurile Clujului, în restul zonei cercetate (cu excepția câtorva sate din Sub-Meseș) fiind generală *leasa cu ochi*. Aceasta din urmă avea împletitură compactă doar până la înălțimea de cca. 110 cm., după care o porțiune de cca. o palmă rămânea neîmpletită, formând *ochii* lesei, deasupra cărora împletirea nuielilor se relua pe o porțiune finală de cca. două palme. *Ochii* erau plasați la nivelul subsorii, pentru a permite introducerea brațului prin unul dintre ei și purtarea lesnicioasă a lesei pe umăr, în cursul mutării staulului.

Imediat după împletire, leasa din nuiiele era așezată pe pajiște, pe loc plan, presată de *boci* de lemn și de pietre, pentru a nu se deforma prin uscare liberă.

Păcurarii și proprietarii oilor sunt unanimi în a elogia lesele din nuiiele care - spre deosebire de cele din lețuri - protejau oile contra vântului rece, asigurau un minim de umbră în zilele de vară și constituiau un obstacol mai consistent, ziua și noaptea, în fața lupilor: „*Cu mult îs mai bune (lesele din nuiiele), pântru că dacă vine câte-un fel de viscol, de vreme re, o zî, două, cât țâne, o' noaptea, oile tare mult să scutesc după ele. Și lupu' nu poate să o ieie (pe oaie) așe de iute ca păstă un roștei (leasă de lețuri)*“.⁸ Sau: „*Lesele de nuiiele erau și de umbră la oaie, când era cald, și de viné o vreme gre avé un miezuc de scut. Și lupu' la acee (la leasa din nuiiele) dac-o vinit o trăbuit să sară peste e(a), da' pân asta (din lețuri) vine și țî-o ie ! Pân leasă o trage!*“.⁹ Utilizarea leșelor din lețuri era periculoasă în special pentru miei, pe care lupul îi putea „*trage pân leasă*“.¹⁰

O variantă locală a lesei din nuiiele, înlocuită prin 1935-40 cu lesele *cu tingi* (din lețuri) aduse „*de pă Ardel'*“, ne-a fost semnalată de informatorii în vârstă din câteva sate din Sub-Meseș (Meseșeni de Sus, Șeredeu, Stârciu, Hurez, Poniță)¹¹. Această leasă era numită *leasă cu fuștei* și era executată din doi *suli* orizontali, cât mai subțiri, din fag, lungi de cca. 2,5 m., în care se prindeau cu cuie de lemn, în *dăltuituri* (scobituri), 3 *lopățele* verticale (două la margini și una la mijloc), consolidate în partea mediană cu un *șing* orizontal, paralel cu sulii. Fiecare sul avea 20-24 de găuri făcute cu sfredelul, în care erau *icuți fuștei* din alun, decojiți, pentru a deveni mai ușori prin uscare. Printre fuștei se împleteau nuiiele de alun sau de carpen doar până la *șing*, deci până la jumătatea lesei, puțin peste înălțimea unei oi, pentru a face leasa mai ușoară.

Această variantă locală de leasă din nuiiele a apărut, se pare, în urma încercării de a înlătura unul dintre inconvenientele majore ale lesei din nuiiele clasice: greutatea mare. Greutatea, manopera considerabilă înglobată și dificultatea procurării materialelor au fost motivele declarate ale trecerii la leasa din lețuri, numită și *leasă de rude* (sudul zonei Meseș), *roștei* (Dealurile Clujului)¹² sau *leasă cu tingi* (Sub-Meseș).¹³ Utilizarea pe scară largă a cuielor de fier și scăderea numărului de lupi după al doilea război mondial au favorizat, de asemenea, răspândirea în zonă a acestui nou tip de leasă, utilizat inițial doar la turmele C.A.P.-urilor.

În majoritatea satelor zonei, lesele din lețuri - mai ușoare, mai lungi și mai scunde decât cele din nuiiele - erau executate dintr-un număr mai mare sau mai mic de prăjini din lemn de plop, plasate orizontal și oblic, fixate cu cuie de fier de cele trei lețuri verticale. În unele sate se prefera utilizarea lemnului de mesteacăn, la fel de ușor ca plopul, dar mai rezistent la deformare într-un mediu cu umiditate variabilă.

O variantă recentă de leasă din lețuri, grea, executată în întregime din fag, se întâlnea în acele sate de pe Valea Barcăului în care păcurarul-agricultor, angajat în schimbul gunoiului turmei, ținea staulul în *ogreada* mare a gospodăriei sale aproape întregul sezon, pentru a o fertiliza în întregime (Tusa, Preoteasa)¹⁴. Mai lungă și mai înaltă decât lesele descrise anterior, această leasă era compusă din lețuri verticale late, dese și ascuțite, bătute pe două *tingi* orizontale, fiind, ca aspect, identică cu un fragment de gard obișnuit, construit din lețuri în jurul gospodăriilor din sat.

Indiferent de tip, lesele care compuneau staulul erau menținute în poziție verticală cu ajutorul unor pari de stejar, înfipti în pământ. Deoarece asemenea pari ar fi crăpat curând în urma

lovirii lor repetate, în cursul frecventelor mutări ale staulului, în perioadele secetoase se făceau pentru ei locașuri -în unele sate- cu un alt par de lemn, mai scurt, bătut în pământ cu ajutorul apei și al unui *buzdugan* de lemn (numit și *buzdug*, *buzdugă*, *bâzdăgă*), compus dintr-un butuc cilindric fixat într-o coadă (Bezded, Cernuc, Topa Mică, Sânmihaiu Almașului)¹⁵. În alte sate se folosea în acest scop un *par de hier* (fier) greu, lung de cca. 180 cm. (Sârbi, Sâg, Ileanda, Sânmihaiu Almașului)¹⁶, numit *pârghe* în satele din estul zonei (Poiana Blenchii, Gostila, Baba, Dealu Mare, Drăghia etc.)¹⁷, utilizat prin simpla izbire repetată în pământ, în plan vertical, cu ambele brațe, nu prin batere.

Am identificat în zona cercetată două modalități diferite de prindere a leșelor de parii înfipti în pământ. Modalitatea cea mai răspândită consta în alăturarea capetelor leșelor vecine, încadrarea lor cu doi pari (sau lipirea lor de unul singur) și strângerea laolaltă a acestora și a fușteilor leșelor cu ajutorul unei verigi confecționate dintr-o nuia (mesteacăn, carpen) sau dintr-o viță de curpen, verigă numită fie *gujbă* (în majoritatea satelor), fie *gânj* (Măgoaja, Chiuiеști, Sârbi, Sâg)¹⁸. Gujba de nuia se confecționa după pornirea sevei, alegându-se o nuia de grosimea unui deget și răsucindu-se într-un singur sens, pe genunchi, pornind de la capătul mai subțire. Dacă apăreau dificultăți la îndoire, nuiaua era încălzită la foc, devenind apoi mai elastică. Capătul său mai gros se încovoia, forma o verigă cu diametrul dorit și se plasa sub partea mai subțire a nuiiei, care se răsucea apoi pe lângă rotundul rezultat, în sensul invers răsucirii din prima fază. Dacă nuiaua era curățită de coajă, gujba devenea mai rezistentă, depășind durata obișnuită de utilizare (1-3 ani).

A doua modalitate de prindere laolaltă a leșelor am întâlnit-o doar în câteva sate din zona Dealurilor Clujului și Chioar (Zalha, Osoi, Ciureni, Hășmaș, Ceaca, Valea Lungă, Frâncenii Boiului)¹⁹. Aici leșele vecine se *încleștau* sau se *îmbucau* (Frâncenii Boiului) la capete, iar principalul punct de sprijin al fiecăreia era constituit de parul lângă care se rezemau, cu partea lor mediană. O creangă de carpen ceva mai groasă decât degetul mare, numită *țicarău* (Dealurile Clujului)²⁰ sau *cordalău* (Chioar),²¹ era înfiptă cu un capăt între nuiielele lesei, era trecută pe după parul de sprijin și era împletită mai întâi printre vârfurile fușteilor lesei respective, ancorând-o de par, și apoi printre fușteii lesei vecine, de care o lega. Doar la fiecare colț al staulului se folosea o *gujbă*, care lega cele două leșe dispuse în unghi de cei trei pari de colț obligatorii.

Lese din nuiiele împletite au fost semnalate de Romulus Vuia - pentru perioada interbelică - în Vâlcele, Cluj, unde acestea erau numite *porți*²², și în Pădureni (*lese-leasă*, *mreajă*)²³, iar leșe din lețuri - în Leorinț, pe Mureș (*porți*)²⁴, în Piuia Pietrei, Constanța²⁵, în Beilic, Buzău (*gratii*)²⁶ și în Celar, Caracal (*gratii*)²⁷. Lesele împletite din nuiiele au precedat leșele din lețuri în Câmpia Transilvaniei²⁸, atât la români cât și la maghiari, și în Calata²⁹, zonă apropiată de cea studiată de noi. Ele apar și în Albania (*trine*)³⁰ și Bulgaria (*perdetă*)³¹, unde apar și cele din lețuri (*cerempoli*)³², acest ultim tip fiind semnalat și în Europa Centrală³³ și vestică (Portugalia)³⁴.

Peste tot unde apar, leșele mobile semnalează practicarea fertilizării sistematice a terenului agricol cu turma de oi, momentul istoric al introducerii acestei tehnici depinzând de condițiile social-economice din fiecare țară.

Presupunem că în spațiul românesc acest moment a fost întârziat din cauza persistenței, până târziu, a tehnicii *moinei* (până la începutul secolului al XX-lea în Țara Românească și Moldova), care implica separarea turmei de oi de spațiul arabil, pe parcursul vâratului, și din cauza tragerii la sorți, în perioada medievală, a parcelelor semănate mai mulți ani la rând (în Țara Românească, Moldova și Transilvania). În absența alternării anuale a câmpurilor (țarină-imaș) și a delimitării definitive și generalizate a pământului familial țărănesc în evul mediu, fertilizarea sistematică ar fi putut întârzia să se impună, deoarece fertilizarea pământului obștesc ar fi necesitat din partea comunității sătești eforturi materiale și de organizare suplimentare, care ar fi determinat pe membrii săi să considere preferabilă și suficientă fertilizarea spontană a terenului, în perioada în care era utilizat ca pășune.

Suprafețele mari de teren necultivat existente anterior secolului al XVIII-lea în țările române ar fi putut contribui și ele la scăderea interesului țăranilor pentru fertilizarea sistematică, cu staulul mutător al oilor, deoarece aceste suprafețe furnizau atât pășune suficientă, cât și suficient teren „odihnit”, potențial arabil. După unele opinii, acest element (spațiul pășunabil întins) ar fi amânat apariția staulelor mutătoare în satele românești și maghiare din Câmpia Transilvaniei până la sfârșitul secolului al XIX-lea³⁵. Asemenea staule mutătoare sunt însă amintite documentar la Buia și Olpret încă de la începutul acestui secol, certificând faptul că momentul apariției lor diferă de la

zonă la zonă - în funcție de condițiile locale - chiar într-un ținut relativ redus ca întindere, cum este Transilvania.

În absența unor repere documentare ferme, anumite aspecte ale procesului pastoral din zona cercetată de noi pot oferi indicii utile asupra modalităților de trecere de la faza mutării staulului din necesitate (staționarea îndelungată a oilor pe același teren fiind nocivă pentru ele) la faza mutării *țintite* a acestuia, vizând fertilizarea sistematică.

Astfel, în satele Hășmaș, Sâncraiu Almașului, Dragu, Voievodeni,³⁶ sate în care oile pășunau pe imașul în curs de fertilizare, amenajarea de vârat consta -în perioada interbelică- doar dintr-un mic *staur de muls* rotund (numit *strungă de muls* în Hășmaș), confecționat din lese din nuiiele, mobile, în care erau separate oile cu lapte pentru a ieși la muls prin *strungă*, restul turmei (sterpele) rămânând în afara incintei. *Staurul de muls* era atât de mic, încât parte din oi înnopta în afara lui, iar proprietarul parcelei fertilizate „*umbla tăta noaptea cu nuiaua pă după ele*”³⁷ când parcela era îngustă și exista pericolul ca oile dinafara incintei să depășească *mejda*, păgubindu-l. Riscul ca oile să se răzlețească în timpul nopții era considerat neînsemnat de către informatori („*Dacă-și făcă vatră acolo nu să mai ducé di pă ea*”)³⁸, iar atacul lupilor era combătut satisfăcător prin creșterea numărului de câini de pază. Mai mult, în satul Dragu *staurul de muls* era desființat după ce oile nu mai erau mulse și „*să țâpau berbecii între ele*”, întreaga turmă dormind neîngrădită, grămadă, supravegheată de proprietarul parcelei fertilizate. În acest caz, fertilizarea se asigura prin simpla schimbare a *vetrei* pe care dormea turma³⁹.

Credem că putem identifica în cazul descris o supraviețuire a unei tehnici aparținând unei etape arhaice a procesului pastoral caracteristic păstoritului local, etapă în care singura amenajare pastorală pentru oi consta în îngrăditura rotundă destinată separării oilor cu lapte în vederea mulsului, îngrăditură care oferea acel spațiu închis de care procesul pastoral care are drept scop exploatarea laptelui oilor nu se poate dispensa niciodată.

Presupunem că în cazul pășunatului pe moine (Țara Românească și Moldova), în cel al pășunatului pe imaș nerotat timp de 2-3 ani sau în cel desfășurat pe pășune permanentă, acest mic staul destinat doar mulsului era inițial -asemeni celui montan- fix, construit cu materiale oricând disponibile (spini, tufari, copaci doborâți), utilizat o perioadă și părăsit pentru un altul, construit în același mod, atunci când staționarea turmei devenea periculoasă din cauza gunoierului acumulat. Este vorba de o „amenajare minimală”, suficientă grație posibilității înnoptării în afara îngrăditurii a unei părți din turmă, situație a cărei credibilitate este atestată de realitatea etnografică descrisă anterior. Etapei amenajării minimale (doar staul de muls) i-a urmat, logic, etapa amenajării complexe, care implica apariția celui de-al doilea spațiu, destinat sterpelor, întreaga turmă înnoptând în spațiu îngrădit.

Este interesant faptul că în cazul celor patru sate -care nu au fost, se pare, singurele în această situație- trecerea la fertilizarea sistematică s-a produs însă în condițiile conservării amenajării minimale rotunde. Mai mult: trecerea la amenajarea complexă (un spațiu pentru oile cu lapte și altul pentru sterpe) a fost târzie aici (imediat după al doilea război mondial) și s-a datorat semănării în imaș a borceagului și ovăzului (din lipsă de fânață suficientă), culturi periclitare de sterpele rămase în afara incintei de muls.

Din motive asemănătoare, în Câmpia Transilvaniei, zonă învecinată celei cercetate de noi, a fost utilizat staulul de vârat compus din două îngrădituri rotunde, concentrice, din lese, cea interioară fiind destinată separării oilor cu lapte, în vederea mulsului, cea exterioară fiind destinată sterpelor și oilor deja mulse, pe care le împiedica să producă pagube în timpul mulsului, atunci când fertilizarea se desfășura pe parcele din miriște învecinate cu parcele de fânață sau cultivate.⁴⁰

Staulul de muls asociat cu înnoptarea liberă putea caracteriza deci, teoretic, în egală măsură, atât perioada veche a pășunatului pe moine (în cursul căruia fertilizarea țințită era absentă), cât și perioada pășunatului pe imaș, caracterizat prin fertilizare țințită (cazul celor patru sate citate), pe când staulul cu două spații circulare era adaptat în mai mare măsură nevoii de fertilizare țințită în imaș și pe miriști.

Dacă apariția leșelor mobile este direct legată, în mod cert, de generalizarea fertilizării țințite și sistematice, ne apare puțin probabilă trecerea directă de la inițialele amenajări fixe improvizate (din spini, tufari) la amenajările din lese mobile. Veriga intermediară a fost reprezentată de incintele circulare realizate din nuiiele împletite sumar printre pari *înfiți în pământ*. În câteva sate din zona cercetată de noi putem să surprindem resturile acestei faze de trecere. Astfel, informatorii vârstnici din Chiuiești și Strâmbu afirmă că înaintea actualelor staule

rectangulare, din lese mobile, se construiau pe hotarul satului *staure rotunde*, „din gard” de nuiiele împletite printre pari bătuți în pământ, staule care **se mutau** în vederea fertilizării, desfăcându-se și reîmpletindu-se.⁴¹ Veridicitatea informației este confirmată de faptul că în satele Ungureni și Cupșeni *staurele de primăvară și de toamnă*, construite de *păcurari* pentru a-și fertiliza (*tomni*) pământurile proprii înainte de plecarea turmelor la munte și după revenirea lor pe hotar, erau confecționate deseori -în perioada interbelică- din nuiiele (*găteje*) împletite printre pari dispuși circular (*roată*)⁴², nuiiele care erau desfăcute și reîmpletite când se fertiliza următoarea porțiune din parcelă. Desigur, belșugul de materie primă (pâlcurile de pădure și de tufe erau frecvente printre terenurile arabile), obligația păcurarilor de a construi pe cheltuială proprie staulul și utilizarea temporară a acestuia au influențat conservarea acestei practici. Important pentru noi este faptul că o asemenea modalitate de fertilizare -greoaie conform opticii contemporane- era socotită de beneficiari convenabilă și **funcționa** alături de cea -devenită generală- bazată pe utilizarea leselor mobile. Situația nu pare a fi fost singulară: *strunga* circulară, destinată oilor cu lapte, *stârparul* cu aceeași formă și *seciul* semicircular -toate folosite, conform lui Tib. Morariu, în **pășunatul de primăvară** interbelic, desfășurat în hotarul satelor de la poalele Munților Rodnei- erau realizate și ele din gard împletit din nuiiele.⁴³

Referindu-ne la aspectul staulului ne apare evident faptul că forma circulară (legată de folosirea spinilor ori gardului de nuiiele) sau poligonală (legată de folosirea trunchiurilor) este generală în cazul incintelor fixe (fie la munte fie în hotarul satului), deoarece asigură maximum de cuprindere cu minimum de material și manoperă. Din inerție, forma rotundă este păstrată -cum am văzut- chiar în cazul staulelor mobile implicate în fertilizarea sistematică, cu rezultate satisfăcătoare câtă vreme parcelele fertilizate rămân late sau au forme neregulate, deși asemenea staule rotunde au inconvenientul că lasă -în urma mutării- fie porțiuni nefertilizate fie -în cazul încălecării suprafețelor- porțiuni suprafertilizate (ceea ce este dăunător). Utilizarea staulelor rotunde pentru fertilizarea sistematică a devenit însă dificilă în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea, deoarece după 1850 parcelele au devenit -prin moșteniri succesive- înguste și rectangulare (uneori prin divizarea unei parcele inițiale mari, de formă neregulată, obținută prin defrișare). În asemenea cazuri, staulul mobil trebuia să respecte linia *mejdei* dintre proprietăți, dobândind în mod necesar o formă rectangulară, fie pătrată, fie dreptunghiulară, în funcție de parcelă. Acolo unde era posibil se opta pentru forma dreptunghiulară cât mai alungită, deoarece la *întoarcerea* staulului în vederea fertilizării rămânea pe loc un perete lung, economisindu-se, astfel, muncă. În zona cercetată de noi, staulul rectangular mobil devenise deja general în perioada sondabilă prin informatori, excepție făcând cele câteva sate (cu staul rotund) deja amintite (este semnificativ că aici trecerea la noul tip de staul s-a făcut -într-o primă fază- prin adăugarea unui spațiu rectangular *staurului de muls* rotund, inițial). Suprafața staulului depindea de mărimea turmei, socotindu-se, în general, o leasă la cinci oi.

Incinta rectangulară în ansamblul ei era și este desemnată în întreaga arie cercetată tot prin termenul *staur* (cu variantele *staor*, *staul*). Staulul rectangular din zonă avea și are -de regulă- două spații: unul mai mic, în care sunt separate oile cu lapte, în vederea mulsului, și altul mai mare, în care așteaptă sterpele și în care pătrund treptat oile deja mulse. Dacă al doilea spațiu, mai mare, este numit în întreaga arie tot *staur*, spațiul oilor cu lapte poartă denumiri diferite, utilizate pe arii distincte, relativ compacte. Astfel, în toate satele cercetate aparținând zonei Dealurile Clujului și în majoritatea satelor zonei Meseș spațiul în care sunt *alese* oile cu lapte este numit *strungă*⁴⁴, pe când în satele nordice ale Lăpușului se utilizează varianta *strunji*, iar în satele cercetate în Chioar și în satele care fac trecerea de la Chioar la Lăpuș (Ileanda, Gostila, Chiuiești, Poiana Blenchii) se folosește varianta *strungari*.⁴⁵

Termenul *țarc* este utilizat în unele sate din zona Meseș (Valea Agrijului și Sub-Meseș)⁴⁶ și formează o mică arie insulară în sudul Lăpușului (Drăghia, Dealu Mare, Coroieni, Baba)⁴⁷. Este interesant faptul că în Drăghia, Dealu Mare și Coroieni termenul *țarc* coexistă cu *strungă*, *strungari*, instabilitatea terminologică putând fi datorată apariției facultative și posibil târzii a acestui spațiu distinct în cadrul staulului mare, deoarece în cele trei sate fiecare proprietar își mulgea inițial doar oile proprii, fără a le trece prin strungă.

În satele care aveau în perioada interbelică doar staul de muls, rotund, lipsit de un al doilea spațiu (Dragu, Voievodeni, Sâncraiu Almașului, Ugruțiu), spațiul rezervat oilor cu lapte în cadrul actualului staul rectangular se numește - în continuare - tot *staur de muls*.⁴⁸

În sfârșit, termenul *rascol* este atestat în accepțiunea de „spațiu pentru oile cu lapte în cadrul staurului mare” doar în satele Măgoaja și Răzoare⁴⁹, în alte sate lăpușene fiind folosit cu un sens înrudit, dar legat doar de momentul măsuriiului.

Cazurile în care staulul rectangular avea trei spații, al treilea fiind cel destinat înnoptării mieilor, sunt sporadice în zonă. Plasat la un capăt al staulului rectangular, acest al treilea spațiu era numit fie *țarcu' mieilor* (Dobric, Stoiceni)⁵⁰, fie *stauru' mieilor* (Treznea).⁵¹ În Meseșeni de Sus, cel de-al treilea spațiu era numit *țarcu' stărpăciunilor*⁵², deoarece era destinat atât mieilor cât și sterpelor, spațiul pentru oile cu lapte fiind numit aici *țarcu' mulsorilor*, iar cel în care ieșeau oile după muls - *stauru' mare*. În acest sat, *stărpăciunile* erau purtate la pășune de un păcurar, *mulsorile* de altul, iar strungarul „*dădea oile în strungă*”. Cei doi păcurari schimbau periodic funcțiile, deoarece paznicul *stărpăciunilor* avea în plus sarcina de a muta staulul dimineața. După ce mieii erau înțărcați, între cele trei spații exista comunicare pe timpul nopții, pentru ca fertilizarea să fie omogenă.

Păstrarea mieilor în turmă era motivată în aceste sate prin sporirea capacității de fertilizare a turmei, iar separarea oilor cu lapte de cele sterpe - prin posibilitatea pășunării primelor în zone favorizate.

Spațiul pentru oile cu lapte era și el rectangular și ocupa întregul capăt al staurului - atunci când acesta avea forma unui dreptunghi alungit - sau doar un colț al staurului, atunci când forma acestuia tindea spre pătrat. În mod obligatoriu, pe terenurile în pantă spațiul pentru oile cu lapte era plasat în partea mai joasă a staurului, pentru ca oile să „... *suie pân leasa de strungă*”, la muls: „*Oaia tăt cam la deal să iasă, nu să margă cu capu'-n jos, că te trage după e(a). Trebe să fii bărbat în strungă, să le mulgi*”.⁵³ Ieșirea oilor la muls spre culmea pantei este avantajoasă pentru mulgaș, permițându-i o poziție mai comodă la muls. Pentru a menține găleata de muls în poziție orizontală se amenajează în fața ieșirii din strungă - prin săpare în pantă - o mică porțiune plană.

Oile cu lapte sunt introduse în spațiul de muls, adică „*să aleg*” sau „*să dau în strungă*” (zona Meseș)⁵⁴ sau „*să bârâie în strungă*” (Dealurile Clujului)⁵⁵ sau „*să bagă după strunji*” (Lăpuș)⁵⁶ fie dinspre stânga spre dreapta („*după soare*”) fie invers, de la dreapta la stânga, nesemnalandu-se o preferință zonală pentru una dintre direcții, ci doar una locală, nejustificată prin argumente anume. Se consideră însă necesar ca direcția pentru care se optează la începutul sezonului pastoral să fie păstrată pe parcursul întregului sezon, caz în care oile își însușesc în așa măsură deprinderea de a intra în spațiul de muls din aceeași direcție încât o fac curând singure, la simplul îndemn („*prrr !*”, „*bâr !*”, „*brrr !*”) sau fluierat al *ciorângului* (strungarului).

Deschizătura prin care ies oile la muls din spațiul în care au fost separate este numită în întreaga zonă cercetată *strungă*, dar leasa care o conține se numește *leasă de strungă* doar în Dealurile Clujului și în Meseș⁵⁷, în Chioar și Lăpuș folosindu-se termenul *strungari* (identici în unele din aceste sate cu termenul ce desemnează spațiul pentru oile cu lapte).⁵⁸ Această leasă are doar una-două deschizături (*strungi*) în satele din zonele Meseș, Dealurile Clujului, parțial Chioar⁵⁹ și trei-cinci deschizături în Lăpuș și în satele din apropiere (Poiana Blenchiei, Gostila, Chiuiești, Măgoaja)⁶⁰. Diferența se explică atât prin numărul mare de păcurari prezenți la stâna din Lăpuș, cât și prin modalitatea de utilizare a strungilor în timpul mulsului. Acolo unde leasa de strungă avea una-două deschizături, două persoane flancau ieșirea, iar celelalte -prezente la muls doar în sezonul de primăvară, când cantitatea de lapte era mai mare- se așezau, tot pereche, în fața lor, primind de la acestea oile pe care urmau să le mulgă, date „*din mână în mână*”. În Lăpuș, în schimb, toți păcurarii erau înșirați în fața celor trei-cinci deschizături ale *strungariului*, mulsul desfășurându-se mai rapid. Este posibil ca procentul mare de capre în turmele lăpușene (determinând o durată crescută a mulsului) să explice preferința acordată acestei metode mai rapide de muls, după cum poate fi vorba și de o supraviețuire a unui ipotetic muls *pe botie*, nesemnalat de informatori dar sugerat de anumite aspecte ale organizării măsuriiului și de termenul *strunji* (pluralul de la *strungă*?), folosit aici cu sensul de spațiu în care se aleg oile cu lapte în vederea mulsului. Cert este faptul că *strungariul* lăpușean se deosebește morfologic de leasa de strungă din restul zonei cercetate, fiind mult mai lung și având un predecesor interbelic fix, improvizat pe loc, deși staulul era confecționat deja din lese mobile.

Strungariul fix interbelic era confecționat în Stoiceni din două *furci* înfipte în pământ, purtând o *rudă* de care se rezemau trei grupuri de câte trei pari verticali, bătuți și ei în pământ, care delimitau cele patru deschideri-strungă, fiecare grup de trei pari având lățimea spatelui păcurarului, deoarece îi serveau drept sprijin în cursul mulsului. Acest *strungari* se demonta și se refăcea la loc

la fiecare mutare a staurului din lese mobile (în vederea fertilizării), pe parcursul întregului sezon pastoral⁶¹.

În satul Dobric, *strungariul* interbelic fix era și mai simplu, fiind format doar din grupuri de trei pari înfipti în pământ (delimitând deschiderile-strungă), fiecare grup fiind consolidat prin împletirea a două-trei nuiile de carpen (numite *dârlogi*) în partea superioară a parilor.⁶² Cu aceleași grupuri de trei pari strânși cu împletitură de nuiile erau delimitate și cele cinci deschideri-strungă ale staurului interbelic din Costeni⁶³.

Strungariul fix evocă, evident, staulul rotund, fix, amenajat cândva pe moine, și staulul care i-a succedat, confecționat din nuiile împletite printre pari, utilizat la începutul secolului -prin mutare- în întregul sezon pastoral, în satele Chiuești și Strâmbu, sau doar primăvara și toamna în cele câteva sate din Lăpuș. Înlocuirea sa definitivă cu staulul din lese mobile a determinat trecerea la *strungariul* mobil, numit în Costeni *drugari*⁶⁴. Folosit și în prezent, acesta reproduce structura *strungariului* fix, fiind compus din două *lemne* paralele, plasate orizontal, în care sunt fixate -în găuri sfredelite- grupuri de câte trei *fuste*, care delimitează cele patru-cinci deschideri-strungă. De menționat că sunt folosite efectiv cele cinci strungi doar primăvara, când turma are lapte mult, ulterior -când laptele scade- utilizându-se doar două deschideri-strungă, restul fiind blocate cu o leasă sau fiind scoase în afara staurului, prin plasarea drugariului între lesele acestuia.

În sfârșit, în corelație cu amenajările de vărat din hotarul satului trebuie să prezentăm aici, fiind utilizate în staul, atât *scrivala cu grunz*, un par rămuros, scurt, bătut în staur, având *craci* care țin drobul de sare, cât și prăjina ramificată, înaltă, înfiptă în apropierea staurului, lângă coliba păcurarului sau lângă construcția în care se prepară laptele, servind pentru păstrarea la soare, la adăpost de câini, a diverselor piese de inventar pastoral. Această prăjină păstrează doar cioturile scurte ale fostelor ramuri și este numită *pripilic* sau *pripilig* în Sub-Meseș și pe Valea Agrijului (Sârbi, Stârciu, Sâg, Meseșenii de Sus, Treznea, Bogdana, Răstolțu Mare, Bodia etc.)⁶⁵, *clenci* în zona Dealurilor Clujului și în Chioar⁶⁶, *clenceri* sau *sălceri* (*sârceri* în Baba) în Lăpuș⁶⁷ și *furcă*, pe alocuri (Hășmaș, Sânmihaiu Almașului, Topa Mică).⁶⁸

Prăjina cu cioturi-cârlig este prezentă atât în satele fără *stână* (termen desemnând construcția în care se prelucrează laptele), cât și în cele cu *stână*, modul de utilizare fiind, în general, același. În satele fără *stână* ea servea în special agățării găleților de muls (doar în zilele răcoroase), a vasului pentru apă (din lemn sau din lut), a *strungăreței* (vas mic, din lut, cu funcție similară cupei de muls din alte zone), măsurilor pentru lapte, hainelor groase (însorite contra puricilor) și -noaptea- a lămpașului aprins care ținea la distanță lupii. În zilele călduroase, gălețile de muls erau protejate prin așezare pe polița colibei de muls sau în coliba păcurarului, pentru a nu se usca la soare.

În satele cu *stână*, gălețile de muls se păstrau, în general, în *stână*, sub cașii din care se scurgea zerul, agățându-se în parul rămuros, în schimb, căldarea goală, *ceaonul*, *prinzările* puse la uscat, lingura mare pentru luat jintița. Toamna, când se prepara lapte acru în absența stânei (Lăpuș), căldarea cu lapte fiert, acoperită cu o pânză, rămânea agățată în *clenceri* toată noaptea, pentru ca dimineața spuma de pe lapte să fie îndepărtată, iar laptele să fie turnat în *bărbânță*, pentru a se *încheie*. În satele cu *bășag* (termenul local pentru *stână*) din zona Meseș cașii legați în *prinzare* erau atârnați uneori în *pripilic*, după scurgerea zerului, pentru a fermenta la soare.

Deoarece două dintre satele cercetate (Ungureni și Cupșeni) își vărau majoritatea oilor la munte, vom descrie și staulul de vărat utilizat acolo în perioada interbelică, pentru a pune în evidență diferențele structurale pe care necesitățile sistemului montan-pendulator de creștere a oilor le-au impus.

Pășunea închiriată în munte, la Băiuț, fiind împădurită, staulul se amenaja în *cerăt* (pădure de cer), pe un *dâmb* pietros, pentru a nu se face *mol* (nămol), deoarece se tindea să nu fie mutat pe parcursul celor trei luni, exceptând anii în care sezonul deosebit de ploios impunea schimbarea locului.

Cea mai simplă și mai veche formă de staul era cea descrisă de Filip Teodor (n. 1909 în Cupșeni), datând din perioada copilăriei sale. Pereții aceluia staul erau construiți din „...*lemne groase, cât putei cuprinde* (cu brațele)“, care erau tăiate de pe loc, fiind aranjate în forma unui poligon neregulat, *roată*. Crengile dinspre interiorul staulului erau tăiate și erau împletite apoi printre crengile rămase pe trunchi, formând - împreună cu alte *găteje* împletite peste ele - o incintă înaltă de cca. 1,50 m. Din acest spațiu poligonal se separa - cu *rude* prinse între pari - un spațiu pentru oile cu lapte, numit *strunji*, din care acestea ieșeau la muls printr-un *strungari* alcătuit din două furci înfipte în pământ, ce purtau o *rudă* de care se rezemau grupurile de trei pari care

separau deschizăturile-strungă. *Strungariul* avea atâtea deschideri câți păcurari păzeau turma (cinci-șase). Acolo unde era posibil, *stânii de piatră* (stâncile) alcătuiau o parte a staulului, realizându-se din trunchiuri doar restul.

O formă mai evoluată de staul în munte era cea descrisă de Buda Vasile (n. 1915 în Ungureni). Incinta poligonală avea la bază -în acest caz- *butani* groși (trunchiuri), cu diametrul de cca. 50 cm., peste care se înfingeau în pământ perechi de pari încrucișați în X, formând *cobile* ce purtau o rudă depășită în înălțime de alte două rude paralele, purtate de cobile mai înalte, incinta atingând în final o înălțime de cca. 1,40 m. Butanii erau plasați -unde era posibil- „...de la lemn la lemn“, deci între copacii rămași în picioare, către care erau strânși cu pari bătuți în pământ. Oile cu lapte erau separate și aici în *strunji*, din care ieșeau printr-un *strungari mobil*, cu cinci-șase deschizături.

În sfârșit, forma postbelică de staul este descrisă de Băbuț Timotei (n. 1939 în Cupșeni). În acest caz, pereții staulului erau confecționați din mai multe *hoduri* de brad (trunchiuri de lungimea și grosimea unor câpriori de casă), rezemate pe cobile la înălțimi diferite. Planul staulului era tot poligonal, spațiul pentru oile cu lapte (*strunji*) fiind separat în cadrul lui tot cu *hoduri*, iar oile ieșind la muls printr-un *drugari mobil*, cu cinci-șase strungi.

În mod evident, prima variantă de staul descrisă are unele puncte comune cu vechiul staul din nuiete împletite printre pari, utilizat cândva în hotarul celor două sate și înlocuit apoi cu staulul din lese mobile.

Gunoii strâns în sezon în staulul din Băiuț nu era valorificat, transportarea sa în sat fiind considerată dificilă și nerentabilă, iar în anul următor se alegea alt loc pentru staul, deoarece „...oilor nu le place mustariu ala, nu vreau să steie la mustari, și dacă-i de anu' trecut și-o fost stână p-acolo ocolesc pă departe, nu să duc p-acoaalea, batăr că p-atunce-i uscat și zdicit, da' cine poate ști cât îi de aspru”⁶⁹.

În concluzie, în zonele cu sistem local-agricol de creștere a ovinelor, structura amenajărilor de vârat pentru oi a fost adecvată, într-o primă fază cronologică, funcțiilor specific pastorale (muls, protecție), evoluând ulterior, în timp, într-o direcție influențată de nevoia crescândă a comunităților sătești de a implica turma în fertilizarea unui teren din ce în ce mai redus ca suprafață, mai accidentat și exploatat în exces. Se trece deci, treptat, de la **incinta pentru muls, rotundă, fixă**, improvizată **pe moine** din spini, în cazul căreia intenția de fertilizare era absentă, la **incinta pentru muls rotundă, din gard de nuiete demontabil**, de la aceasta la cea **rotundă, mobilă, din lese**, ambele implicând o fertilizare încă nesistematică, iar de la aceasta la **incinta rectangulară, mobilă**, astfel dimensionată și împărțită încât să păstreze compactă, în interiorul său, **întreaga turmă**, atât în cursul nopții, cât și a mulsului, realizând concomitent **fertilizarea sistematică**, uniformă, a terenului și protecția eficientă a animalelor.

Etapele de evoluție a amenajărilor de vârat pentru oi prezentate jalonează atât procesul de trecere de la agricultura bazată pe regenerarea naturală a solului, prin odihnire, la agricultura bazată pe fertilizare sistematică, cât și procesul de introducere treptată și păstrare în cultură a zonelor arabile accidentate, degradabile, dificil de fertilizat altfel decât cu staulul mobil al oilor.

b) Amenajările pastorale pentru iernat

Vom trata separat problematica amenajărilor pentru iernat în hotar, în zona fânețelor, de cea a amenajărilor de iernat în gospodărie.

b₁). Amenajările pentru iernat din hotarul satelor.

Terenurile de iernare în hotar a animalelor erau situate, atât în zona cercetată cât și în altele, la distanță de sat, la contactul cu pădurea, asemenea locuri fiind numite deseori chiar „*la pădure*”. Ele au fost obținute prin defrișare, în perioade istorice mai vechi sau mai noi, și erau folosite fie exclusiv ca fânețe, fie ca fânețe cu porțiuni arabile.

Vechimea mare a defrișărilor țărănești individuale în zona cercetată este demonstrată de menționarea lor frecventă în documentele medievale, în special în plângerile iobăgești împotriva răpirilor ilegale de terenuri defrișate, de către stăpânii feudali. Conform cutumei medievale transilvănene, terenul curățat de copaci de către iobag devenea, grație muncii grele depuse, **proprietatea** acestuia, de care putea dispune după plac, feudalul fiind obligat la retrocedare sau la despăgubire în cazul în care și-l însușea, prin abuz. Terenurile obținute prin defrișare constituiau, de fapt, singura proprietate funciară a iobagului, sesia sa fiind considerată de lege ca fiind deținută doar în **posesie**, nu în proprietate efectivă. Frecvența plângerilor iobăgești împotriva răpirilor de terenuri defrișate sugerează că fenomenul era răspândit și era contracarat de iobagi prin defrișarea altor porțiuni de pădure, activitatea fiind permisă de lege până târziu, în secolul al XVIII-

lea. Analogiile furnizate de informatori permit afirmația că și în acele perioade oile și caprele erau primele beneficiare ale defrișărilor proaspete, ele prevenind reîmpădurirea (prin distrugerea lăstarilor) și profitând iarna de pe urma *frunzarelor* pregătite toamna în marginea pădurii, prin tăierea până spre vârf a crengilor copacilor aparținând anumitor specii. Recoltarea repetată de *frunzare* pregătea extinderea defrișării, deoarece ciuntirea coroanelor arborilor stimula creșterea ierbii, acest fapt crea premisele creșterii numărului de animale, iar sporirea șeptelului determina în cele din urmă amplificarea fâneței, prin înlăturarea copacilor ciunțiți. Ovicaprinele aveau deci un rol esențial în întreținerea, dezvoltarea și ameliorarea acestor terenuri defrișate, prin fertilizare de iarnă.

Așa se explică și faptul că în zona cercetată de noi iernarea vacilor în hotar, alături de oi, a început să fie practică abia în perioada interbelică, prin completarea vechilor amenajări simple, specifice oilor, cu grajduri târzii, temeinic construite, necesare cornutelor mari. Reiese că iernarea oilor în hotar, la contactul cu pădurea, a avut prioritate cronologică în zonă chiar în perioada recentă, grație simplității amenajărilor specifice lor și posibilității completării furajului de calitate (fân) atât cu frunzare (mai mult sau mai puțin legal), cât și printr-un pășunat sporadic, posibil iarna în pădure.

Staulul de iarnă.

În satele din estul zonei cercetate (Ungureni, Cupșeni, Costeni, Stoiceni, Gostila, Poiana Blenchi⁷⁰), proprietarii care își iernau oile în hotar au păstrat până în perioada interbelică cea mai simplă amenajare de iernat imaginabilă: un *staur de iarnă* circular (*roată*), având pereți înalți de peste doi metri, construiți din nuiiele împletite printre pari bătuți în pământ. Nuiiele erau bătute cu parul în cursul împletirii, pentru ca gardul să fie des, iar intrarea era închisă cu o leasă la fel de înaltă. Diametrul staulului depindea de numărul oilor iernate, un diametru de 10-15 m. corespunzând unui număr de 65-70 de oi. Staulul era folosit doar în timpul nopții, dimineața oile erau scoase afară imediat ce se ridica ceața și erau lăsate să se grupeze în spațiu deschis, în jurul locului (schimbat periodic, pentru a se asigura fertilizarea fâneței) în care li se oferea furajul. Este posibil ca această metodă de fertilizare, bazată pe staționarea dirijată a oilor familiale, fără îngrădătură, în timpul zilelor de iarnă, să fi constituit una dintre sursele de inspirație pentru trecerea la fertilizarea terenului cu turma de oi comunitară, în cursul sezonului activ. Vechimea iernării la fânețe pledează pentru vechimea metodei, iar proprietatea iobagilor asupra defrișărilor era de natură să stimuleze de timpuriu fertilizarea lor preferențială.

Acest staul lipsit de acoperiș asigura noaptea doar protecția împotriva lupilor, nu și a intemperiilor, oile țurcane fiind rezistente la frig și la ninsoare: „*Mă sculam noaptea, când ningé tare și le purtam on pic pân staur oile, știi, să nu le-astupe cu tătu*”⁷¹.

Surprinzătoare este unanimitatea informațiilor privind hrănirea oilor, în cursul întregii zile, în miezul iernii, lângă pădure, **în spațiu deschis**, neîngrădite, doar sub supravegherea proprietarului și a câinilor de pază. Când stratul de zăpadă era gros, iar temperatura era scăzută, proprietarul amenaja peste zi, în afara staulului pentru înnopțat, bătătorind zăpada înaltă, o incintă circulară, numită *staur de omăt*, în care oile rămâneau ca într-un țarc natural, în jurul furajului așezat direct pe zăpada bătătorită și înghețată, adică „*pă turiș*”: „*Când era omātu' mare nu stam p'îngă ele (pe lângă oi), că le călcam omātu' ca stauru' și ședé ele acolo și mânca. Ningé câte un omăt și câte de doi metri de mare, api ne-nvârtém roată, călcam omātu' și făcém staur de omăt*”⁷². Oile nu se răzlețeau nici când se *făcé turiș* pe zăpada subțire, rămânând grupate în jurul furajului distribuit pe zăpada bătătorită.

Staulul fix, pentru înnopțat, era însoțit la fânețele din în unele sate din Lăpuș, primăvara, de un *staur de turiș* **mutător**, rotund, constând dintr-o îngrădătură scundă, împletită sumar din nuiiele, printre pari bătuți în pământul dezghețat.⁷³ Utilizate pentru fertilizarea **țintită** a terenului, asemenea staule ilustrează acea fază a fertilizatului în care nu se foloseau încă incintele **mobile**, din lese, ci îngrăditura demontabilă, mai dificil de mutat.

Staulul simplu, neacoperit, de iernat, a stat la baza viitoarelor *construcții* de iernat în hotar, etapele transformării sale din amenajare în construcție cu acoperiș putând fi urmărite coerent în satele din estul zonei cercetate.

Prin 1944 -1945, *staurul de iernat* din hotarul satului Costeni⁷⁴ avea deja pe un sector „*un miez de plească*”, adică un acoperiș îngust, într-o apă, sprijinit pe peretele staulului și pe *zvârdina* purtată de două furci mai înalte decât gardul, înfipite în pământ în interiorul incintei. Materialul învelitor era feriga (pădurea era vecină), iar scopul acoperirii era protejarea ieslei (*corcie*) plasate în interiorul staulului, lângă gard.

În Vălenii Lăpuşului acest acoperiş parţial este semnalat spre sfârşitul perioadei interbelice, fiind plasat în partea staulului bătută de vânt. Staulul se construia aici, deseori, în jurul unui copac de pe fâneaţă, a cărui coroană constituia un scut natural contra vântului şi zăpezii. Un staul de iernat asemănător, oval, cu pereţi din nuiile împletite printre pari, se construia şi la fâneţele de iernare din Munţii Călimani. Clima mai aspră determinase aici dublarea primului gard - până la înălţimea unei oi - cu un al doilea gard, construit la cca.10 cm. de primul, între cele două garduri presându-se *zdrog de fân*. Gardul putea avea o simplă streăşină lată, de paie, sau una mai amplă, „...*triunghiulară, sprijinită cu o margine pe pereţi iar cu cealaltă pe nişte pari de furci*”, sub care era instalată ieslea.⁷⁵

Micul acoperiş parţial va fi extins - în unele sate din partea estică a zonei cercetate de noi - în lungul întregii circumferinţe a staurului, rămânând descoperită doar zona centrală a acestuia. În Chiuieşti şi Măgoaja sunt semnalate încă de la începutul secolului nostru asemenea amenajări, numite aici **stăuroaie**, care au deja, parţial, datele unor construcţii propriu-zise, situaţie ce ilustrează o evoluţie mai rapidă decât în satele lăpuşene menţionate anterior.

Cupşa Teodor (n. 1914, Măgoaja) a iernat cele 65 de oi ale familiei într-un *stăuroi* din hotar pe când avea doar 12 ani (orfan de tată). *Stăuroiul* circular avea un diametru de 10-12 m., incinta sa constând dintr-un gard înalt de 1,50-1,80 m., împletit din nuiile, printre pari de stejar înfipţi în pământ. În spaţiul delimitat de gard se înfingeau în pământ 12 furci de stejar, dispuse pe patru şiruri, formând un careu care nu intra în contact cu gardul *stăuroiului*. Furcile care formau cele două şiruri exterioare erau mai înalte (cca.2,50) decât cele care alcătuiau cele două şiruri interioare (înalte de cca.2 m.). Cele 12 furci purtau patru *zvârdini* (prăjini) longitudinale şi două transversale, acestea două închizând careul dispus în jurul centrului *stăuroiului*. Pe *zvârdinile* care alcătuiau exteriorul careului se sprijineau *corni cu cârlige* (trunchiuri subţiri, cu cioturile ramurilor cruţate), legaţi cu *gujbe* atât la vârf cât şi la partea inferioară, sprijinită pe gardul de nuiile. Pe cioturile acestor corni se sprijineau şi se legau *rude* (prăjini) orizontale peste care se aşezau paie scuturate şi călcate, sprijinite la bază pe o platformă (*streşină*) alcătuită din *pene* orizontale, înfipite în gardul de incintă. Alţi *corni cu cârlige*, mai scurţi, erau agăţaţi de cele două *zvârdini* înalte şi se rezemau pe cele două *zvârdini* joase, purtate de furcile scunde. Aceşti corni purtau şi ei învelitoare de paie, alcătuiind a doua pantă a acoperişului, care cobora spre interiorul *stăuroiului*. Apărea deci un acoperiş cu o pantă exterioară lungă şi abruptă (contra lupilor) şi cu o alta, scurtă, ce cobora spre interiorul *stăuroiului*, centrul acestuia rămânând descoperit, sub cerul liber. Spaţiul central descoperit asigura ventilarea atât de necesară iernării oilor ţurcane, iar acoperişul marginal proteja *corciile* (ieslele) dispuse în lungul gardului. Intrarea în *stăuroi* era blocată cu o leasă înaltă, din nuiile, care atingea streăşina. Amenajări-construcţii cu asemenea structură, destinate oilor, au fost semnalate şi în Ungaria.⁷⁶ În sfârşit, atât în vestul zonei (Meseş) cât şi în estul ei (Vălenii Lăpuşului) sunt semnalate în hotar *stauri de iarnă* rotunde, **complet acoperite**, care pot fi considerate deja construcţii propriu-zise.

În Vălenii Lăpuşului, *staurul de iarnă* deţinut prin 1920 de familia Nichita Augustin avea un diametru de 5-6 m. şi un acoperiş în două ape, constituit din *corni cu cârlige* sprijiniţi pe o *zvârdină* unică, purtată de un şir central de trei furci, şi pe gardul de nuiile. Staulul era acoperit cu *goază* (paie) şi nu avea iesle în interior, fiind utilizat doar pentru dormit. Ziua, oile rămăneau în câmp deschis şi primeau mâncare *pă turiş* sau -când era noroi, spre primăvară- în *corciile* din nuiile.

Când staulul de iarnă acoperit era spaţios, destinat unui număr mare de oi, structura care forma acoperişul se baza pe trei şiruri de furci, care purtau rude, şirul central fiind alcătuit din furci mai înalte. În această situaţie, cornii cu cârlige se prindeau la vârf pe ruda centrală, erau susţinuţi în partea mediană de rudele laterale, şi se rezemau cu capătul inferior pe gardul din nuiile, situaţie ce asigura stabilitate unui acoperiş cu deschidere mare. O asemenea structură avea *staurul de iarnă* pe care şapte *găzdaci* din Răstolţu Mare îl construiseră împreună -în perioada interbelică- pe o fâneaţă depărtată, cumpărată în comun în hotarul Beneei.⁷⁷ Staulul era oval, cu pereţi împletiţi din nuiile, şi era acoperit cu paie. El adăpostea cele cca. 150 de oi aparţinând celor şapte proprietari, care „*îşi băgau păcurar de iarnă*”, ce le hrănea şi le scotea la păscut în pădure când zăpada nu era înaltă. În faţa staulului de iarnă era construit - tot din nuiile - un staul mare, fix, în care oile rămăneau peste zi. Situaţia reprezintă însă o excepţie în zonă, apărută datorită modului de procurare a fâneţei (cumpărare de părţi egale), iernarea în hotar având, de regulă, caracter individual, fiind strâns legată de consumarea furajului **propriu**.

O structură asemănătoare cu cea a staulelor de iarnă acoperite (dispărute în prezent de pe teren) pare să fi avut poata de nuiete din satul Roșia, Beiuș, a cărei înfățișare corespunde descrierilor informatorilor noștri.⁷⁸

b₂) Amenajări pentru iernarea oilor în gospodărie

Lăpușul a conservat și în acest domeniu, până în perioada interbelică, o tehnică de iernare arhaică, deoarece atât în satele în care oile erau iernate exclusiv acasă (Drăghia, Dealu Mare, Coroieni)⁷⁹ cât și în cele în care doar o parte a locuitorilor făceau acest lucru, singurele amenajări de iernat utilizate peste zi în gospodărie erau *staurul* (din lese sau din gard de nuiete), *corcia* de nuiete și *scrivala* pentru *frunză*. Oile petreceau ziua în ninsoare, primeau mâncare *pă turis* (când era ger) sau în *corcie* ori *scrivală* (când terenul era umed) și înnoptau în grajdul de bârne numit *grajd de lobe* (Dobric, Coroieni)⁸⁰, *grăjdioi* (Drăghia, Baba)⁸¹, *grăjdiuț* (Măgoaja, Chiuiești)⁸², sau chiar *stăuroi* (Gâlgău pe Someș)⁸³, construit fie separat, fie alipit de grajdul cornutelor mari. Dimensiunile adăpostului separat depindea de numărul de animale, fiind semnalate atât construcții cu suprafața de 20 m.p. (5/4 m., Baba, Bot Gavrilă, n. 1907) cât și exemplare ce atingeau 40 m.p. (10/4 m., Bot Augustin, n. 1913, Coroieni). De notat că în asemenea grajduri caprele erau izolate cu un șir de lese într-un capăt, având acolo corcie proprie, deoarece aveau tendința să bată oile în timpul nopții, după întoarcerea de la pădure, unde erau scoase la păscut zilnic, în turmă („la muguri“).

Staurul de iernare din gospodărie era plasat în satele zonei în grădină, deasupra porțiunii unde urmau să fie cultivate legumele, considerându-se că gunoiul de oi distruge dăunătorii acestora. Când această parte a grădinii avea gard propriu, acesta ținea loc de staul pentru întreaga iarnă, surplusul de gunoi fiind *ras* primăvara, pentru a nu *arde* pământul.

Sunt semnalate frecvent, în Lăpuș, cazuri în care oile nu iernau în gospodărie în staul special amenajat, ci în *întreaga* grădină a casei, înconjurată cu gard, dându-li-se mâncarea mereu în alt loc, pentru a fertiliza terenul relativ uniform. Acolo unde grădina avea pomi fructiferi tineri, trunchiurile acestora erau protejate contra oilor cu resturi de draniță (Drăghia, Coroieni, Dealu Mare, Cupșeni, Dobric).⁸⁴

Când staulul de iernare era construit din lese mobile, încă din toamnă, el era mutat în grădina casei după ce pământul se dezgheța și se puteau bate parii.

Acoperișul pe furci, construit peste *corcia* din staurul din gospodărie, apare în Lăpuș abia în perioada postbelică, considerându-se mult timp, aici, că iernarea sub cerul liber priește oilor.

Față de satele lăpușene, unde iernarea în hotar predomina, satele cercetate de noi în zona Dealurilor Clujului se situau la antipod, oile fiind iernate aici -în intervalul sondabil prin informatori- doar în gospodărie.

Staulul de iernare din aceste sate - din lese mobile sau din gard fix, confecționat din nuiete împletite printre pari -se așeza tot peste viitoarea grădină de legume. Spre deosebire de Lăpuș, aici este semnalat, pentru întreaga perioadă sondabilă prin informatori, un adăpost construit pe patru sau șase furci, plasat în centrul staulului, deasupra unei iesle pentru oi. Adăpostul este numit fie *colibă la oi* (Vârteșca, Ciureni, Șimișna, Cernuc, Osoi, Bezded, Valea Lungă, Zalha)⁸⁵, fie *colniță la oi* (Rus, Fântânele)⁸⁶, fie *corcină* (Răstolțu Mare, Bogdana)⁸⁷, dar structura sa era și este aceeași.

Varianta mai simplă, construită de cei cu oi puține, avea doar patru furci înfipite în pământ, două mai înalte, în față, și două mai scunde, în spate. Cele două perechi de furci purtau două *rude* orizontale, care sprijineau mai mulți corni cu cârlige, agățați de ruda mai înaltă. Pe ciaturile intenționat lăsate ale cornilor se așezau *rudițe* orizontale, peste care se clădeau paie, acoperișul rezultat având o singură apă.

Varianta mai complexă de *colibă de oi* presupunea utilizarea a șase furci dispuse în trei perechi, două perechi -de aceeași înălțime- fiind amplasate față în față, iar a treia pereche, din furci mai înalte, fiind încadrată între ele, la mijloc. Cele trei rude purtate de furci sprijineau corni cu cârlige agățați de ruda centrală, mai înaltă, într-o parte și în alta. Pe ciaturile cornilor cu cârlige se sprijineau *rudițe* orizontale, iar peste ele se clădeau paie sau *ogrinji*, rezultând un acoperiș în două ape.

În perioada interbelică, modalitatea de asamblare „naturală”, bazată pe utilizarea bifurcațiilor naturale ale lemnului și pe legarea cu gânjuri-gujbe a părților componente, a fost înlocuită cu fixarea în cuie de fier a acestora, rămânând în uz - din repertoriul tehnic vechi - doar ideea tehnică a *furcilor* portante.

Oile petreceau întreaga zi în staul, în jurul ieslei-corcie, noaptea fiind adăpostite într-o construcție de bârne rotunde sau din *lobe* (bârne cioplite) numită fie *stăuroi* (Vârteșca, Fântânele, Ciureni, Zalha, Valea Lungă)⁸⁸, fie *poiecioară* (Rus, Osoi, Cernuc, Șimișna)⁸⁹, termenul ultim fiind răspândit și în zona Meseș, învecinată.

Stăuroiul din gospodărie putea fi construit separat, din bârne în *cheotori* ori -mai nou- *din lobe în șehi și cățai* (din crăpături sau din scânduri prinse în stâlpi șanțuiți), sau putea fi alipit de grajdul vitelor, a cărui streășină era prelungită, acoperindu-l.

Ansamblul de iernare compus din staul din nuiiele împletite, colibă de oi (peste iesle) și poiată figurează și în două gravuri germane, una datată 1473 (Ulm), alta 1478 (Strassburg), dovadă că necesitățile asemănătoare dictează soluții tehnice asemănătoare pe arii largi⁹⁰.

În satele din Dealurile Clujului se întâlnește și situația -frecventă și în zona Meseș- în care adăpostul de noapte al oilor se construia sub același acoperiș cu cotețul porcilor, de care era despărțit de un șopron, de unde și denumirea de *coteț de oi* care i se da uneori.

În cadrul iernării în gospodărie, frunzarele se foloseau fie după transportarea acasă -atunci când se recoltau în pădurile obștești- fie la locul recoltării, atunci când se obțineau în pădurea personală, situată la mare distanță de sat. În perioadele geroase, dar cu zăpadă puțină, proprietarul își scotea oile *la frunza* din hotar, pregătită din toamnă, în pădure, folosind prilejul pentru a le pășuna mai apoi prin pădure, *la screadă*. *Frunza* se repartiza oilor fie pe zăpada bătătorită, înghețată (*pă turlaș*, în Dealurile Clujului), fie -când *vremea era moale*- sprijinită cu *cotoroaiele* de pământ și rezemată de o *rudă* orizontală, purtată de două furci înfipte în pământ. Oile erau scoase la frunză dimineața și reveneau spre seară în gospodărie.

Furcile pentru frunză se foloseau și în gospodărie, unde se construiau uneori și *corcii de frunză*, având patru tălpi găurite, ce purtau fuștei verticali, neîmplețiți cu nuiiele, pentru a da oilor mai mare libertate de mișcare. În asemenea corcii oile puteau curăța toată frunza de pe crengi, fără a o risipi, în *corcie* rămânând doar *gătejele* (Rus, Fântânele)⁹¹.

Sub aspectul iernării în gospodărie, zona Dealurilor Clujului și zona Meseș au multe puncte comune, Lăpușul având, în schimb, puncte comune cu Chioarul.

Datele referitoare la amenajările pastorale de iernat din gospodării demonstrează că acestea nu depășeau esențial, în complexitate structurală, amenajările de iarnă din hotar. În ambele cazuri se ținea seama de caracteristicile biologice ale oii țurcane, deprinsă să petreacă iarna în spații deschise, și de necesitatea valorificării optime a dejecțiilor din perioada de iarnă pentru fertilizarea terenului din hotar sau din grădina casei.

Studierea pe teren a amenajărilor pastorale de vârat și de iernat pentru ovine facilitează înțelegerea nuanțată a realităților economico-sociale dintr-o perioadă istorică mult mai veche, în care și creșterea altor specii (bovine, cai, porci) era, grație existenței raselor vechi, robuste, mai puțin sau deloc condiționată de existența construcțiilor propriu-zise, destinate adăpostirii lor. Doar cunoașterea acestei realități permite o justă estimare a raportului istoric spațiu-șeptel, a cadrului organizatoric, a structurii și calității personalului pastoral, a randamentului și a ponderii ocupației în ansamblul vieții economice sătești și statale.

LISTA INFORMATORILOR

ZONA ETNOGRAFICĂ LĂPUȘ

1. BABA

1. Bot Victor, n. 1919, agricultor-păcurar
2. Bot Gavrilă, n. 1907, agricultor-păcurar
3. Duma Ioan, n. 1922, agricultor-păcurar
4. Maja Teodor, n. 1904, agricultor-păcurar

2. CHIUIEȘTI

5. Botcă Ioan, n. 1927, agricultor
6. Georgiu Gavril, n. 1930, agricultor
7. Man Nicolae, n. 1934, păcurar de meserie
8. Petăr Gavril, n. 1923, agricultor-păcurar
9. Petăr Irina, n. 1931, agricultoare
10. Sălătean Gheorghe, n. 1910, agricultor

3. COROIENI

- 11. Bot Augustin, n. 1913, agricultor-păcurar
- 12. Velea Augustin, n. 1912, agricultor-păcurar

4. COSTENI

- 13. Hereș Ioan, n. 1936, agricultor-păcurar
- 14. Hereș Vasile, n. 1932, agricultor-păcurar
- 15. Lucian Samoilă, n. 1920, agricultor
- 16. Tira Gavril, n. 1909, agricultor
- 17. Nodiș Teodor, n. 1933, agricultor
- 18. Gherman Silvia, n. 1945, agricultoare

5. CUPȘENI

- 19. Buda Vasile, n. 1930, agricultor-păcurar, cap de stână
- 20. Băbuț Timoftei, n. 1939, agricultor până la colectivizare
- 21. Cupșa Ioan, n. 1944, fost „strungar”, până la căsătorie
- 22. Filip Teodor, n. 1909, agricultor-păcurar, slugă-păcurar
- 23. Filip Teodor, n. 1912, agricultor-păcurar

6. DEALU MARE

- 24. Chifor Gheorghe, n. 1923, agricultor-păcurar
- 25. Stanciu Gavril, n. 1929, păcurar-slugă, apoi – de meserie
- 26. Voivod Nicolae, n. 1923, agricultor până la colectivizare

7. DOBRIC

- 27. Bot Ilie, n. 1931, agricultor
- 28. Iuga Grigore, n. 1929, strungar, păcurar-agricultor
- 29. Iuga Teodor, n. 1914, păcurar-agricultor

8. DRĂGHIA

- 30. Cosma Victor, n. 1916, strungar, agricultor
- 31. Sima Augustin, n. 1917, agricultor-păcurar

9. GÂLGĂU PE SOMEȘ

- 32. Centea Vasile, n. 1924, păcurar de meserie

10. GOSTILA

- 33. Bâlc Constantin, n. 1922, păcurar de meserie
- 34. Coste Lucreția, n. 1915, agricultoare
- 35. Coste Vasile, n. 1913, agricultor-păcurar
- 36. Danciu Ioan, n. 1921, agricultor
- 37. Maxim Augustin, n. 1922, agricultor-păcurar

11. FĂLCUȘA

- 38. Blenche Alexandru, n. 1907 în Fălcușa, agricultor-păcurar

12. MĂGOAJA

- 39. Cupșa Teodor, n. 1914, agricultor-păcurar
- 40. Goja Gavril, n. 1909, agricultor-păcurar; după 1960 – păcurar de meserie

13. POIANA BLENCHII

- 41. Conțiș Vasile, n. 1917, agricultor
- 42. Mureșan Gavril, n. 1911, agricultor-păcurar
- 43. Rus Ambrozie, n. 1906, slugă-păcurar

14. RĂZOARE

- 44. Man Ioan, n. 1906, agricultor
- 45. Țățoc Ioan, n. 1924, agricultor-păcurar
- 46. Velea Cornel, n. 1916, agricultor

15. STOICENI

- 47. Griguță Teodor, n. 1909, slugă-păcurar, apoi păcurar de meserie
- 48. Moșuț Ioan, n. 1913, agricultor

16. UNGURENI

- 48. Buda Vasile, n. 1915, agricultor-păcurar
- 50. Pode Pavel, n. 1952, agricultor, cap de stână

17. VĂLENII LĂPUȘULUI

- 51. Nichita Augustin, n. 1910, agricultor-păcurar
- 52. Nichita Gavril, n. 1922, agricultor-păcurar, apoi păcurar de profesie.

ZONA ETNOGRAFICĂ CHIOAR

18. BOIU MARE

- 53. Chifor Valer, n. 1911, agricultor
- 54. Iluțan Alexandru, n. 1923, agricultor

19. COZLA

- 55. Rusu Dumitru, n. 1902, agricultor

20. FRÂNCENII BOIULUI

- 56. Hosu Ioan, n. 1911, agricultor
- 57. Pop Ioan, n. 1925, agricultor

21. ILEANDA

- 58. Hosu Viorica, n. 1919, agricultoare
- 59. Mătieș Florian, n. 1914, agricultor

22. MESTEACĂN

- 60. Dico Traian, n. 1928, păcurar de meserie
- 61. Vaida Alexandru, n. 1914, agricultor-păcurar

23. PIROSA

- 62. Todoruț Petre, n. 1899, agricultor

24. POENIȚA

- 63. Cosma Nicolae, n. 1910, agricultor
- 64. Coste Samoilă, n. 1888, agricultor

25. PRISLOP

- 65. Marian Vasile, n. 1913, agricultor

26. PURCĂREȚ

- 66. Ciule Nicolae, n. 1914, agricultor
- 67. Lazar Ioan, n. 1912, agricultor

27. ROMÂNEȘTI

- 68. Chindea Nicolae, n. 1914, agricultor

28. VĂLIȘOARA

- 69. Todoran Gheorghe, n. 1894, agricultor

29. VARAI

- 70. Chiș Simion, n. 1916, agricultor
- 71. Micu Simion, n. 1922, slugă-păcurar, apoi păcurar de meserie

ZONA ETNOGRAFICĂ DEALURILE CLUJULUI

30. BEZDED

- 72. Prodan Gavrilă, n. 1922, păcurar de meserie

31. CĂLACEA

- 73. Hosu Ioan, n. 1933, păcurar de meserie

32. CEACA

- 74. Pop Vasile, n. 1914, agricultor
- 75. Pușcaș Ioan, n. 1908, agricultor

33. CERNUC

- 76. Costea Alexandru, n. 1930, păcurar de meserie
- 77. Magdaș Maria, n. 1931, agricultoare
- 78. Magdaș Vasile, n. 1915, ciorâng, apoi agricultor
- 79. Matei Pavel, n. 1919, păcurar de meserie
- 80. Prodan Ioan, n. 1920, agricultor

34. CIURENI

- 81. Sitaș Gavril, n. 1918, agricultor
- 82. Varga Nicolae, n. 1921, agricultor

35. FÂNTÂNELE

- 83. Grad Trifan, n. 1929, agricultor
- 84. Mocan Horia, n. 1910, agricultor

36. HĂȘMAȘ

- 85. Petric Vasile, n. 1919, ciorâng, apoi agricultor
- 86. Pop Teodor, n. 1923, păcurar de meserie

37. OSOI

- 87. Duma Victor, n. 1912, agricultor
- 88. Mânzat Pavel, n. 1931, păcurar de meserie

38. RUS

- 89. Chiroban Teodor, n. 1909, agricultor
- 90. Ciubăncan Grigore, n. 1912, agricultor

39. SIMISNA

- 91. Bălan Ioan, n. 1925, păcurar de meserie
- 92. Bora Eugen, n. 1906, agricultor
- 93. Borodi Simion, n. 1908, agricultor și lemnar

40. VALEA HRANEI

- 94. Rocaș Vasile, n. 1914, agricultor

41. VALEA LUNGĂ

- 95. Sima Căprian, n. 1928, păcurar de meserie
- 96. Șuteu Ioan, n. 1915, agricultor

42. VARTESCA

- 97. Morar Ambrozie, n. 1912, agricultor

43. ZALHA

- 98. Mureșan Hortensia, n. 1922, agricultoare
- 99. Mureșan Ioan, n. 1922, agricultor
- 100. Poptelecan Ioan, n. 1934, păcurar de meserie
- 101. Văscan Traian, n. 1911, agricultor
- 102. Văscan Viorica, n. 1912, agricultoare

ZONA ETNOGRAFICĂ MESEȘ

SUBZONA ALMAȘ-AGRIJ

44. AGRIJ

- 103. Onău Gherasim, n. 1939, păcurar de meserie
- 104. Onău Maria, n. 1935, soție de păcurar
- 105. Sur Ilucă, n. 1895, agricultor

45. BĂLAN

- 106. Simulea Gavrilă, n. 1900, agricultor

46. BERCEA

- 107. Parje Nicolae, n. 1907, agricultor
- 108. Seiche Lodovica, n. 1890, agricultoare

47. BODIA

- 109. Sur Gherasim, n. 1918, păcurar de meserie

48. BOGDANA

- 110. Bănuț Isidor, n. 1897, agricultor
- 111. Marincea Andronic, n. 1917, păcurar de meserie

49. BOZNA

- 112. Bucur Gavrilă, n. 1907, agricultor
- 113. Onău Maria, n. 1918, agricultoare

50. BREBI

- 114. Ardeleanu Ambrozie, n. 1921, agricultor
- 115. Bălănean Chelement, n. 1907, agricultor
- 116. Marian Veronica, n. 1907, agricultoare

51. BUCIUMI

- 117. Forț Gherasim, n. 1945 (Sângiorgiu de Meseș), păcurar de meserie
- 118. Negrean Andronic, n. 1902, agricultor

52. DRAGU

- 119. Copaci Vasile, n. 1910, agricultor
- 120. Pop Ioan, n. 1936, păcurar de meserie

53. FILDU DE MIJLOC

121. Bele Ioan, n. 1906, agricultor

54. FILDU DE SUS

122. Protuna Gheorghe, n. 1891, agricultor

55. GĂLPÂIA

123. Groza Grigore, n. 1897, agricultor

56. MESTEACĂN-SJ

124. Cobe Nicolae, n. 1902, agricultor

125. Nimăt Teodor, n. 1926, agricultor

57. POARTA SĂLAJULUI

126. Pop Alexandru, n. 1909, agricultor

127. Varga Petru, n. 1911 (Racâș), păcurar de meserie

58. RACÂȘ

128. Damșa Ioan, n. 1912, păcurar de meserie

129. Lazar Iacob, n. 1906, agricultor

59. RĂSTOLȚU MARE

130. Maxim Teodor, n. 1932, păcurar de meserie

131. Maxim Victor, n. 1890, agricultor

60. SÂNCRAIU ALMAȘULUI

132. Borbel Vasile, n. 1922, păcurar de meserie

133. Dan Indrei, n. 1926, agricultor

134. Rusu Alexandru, n. 1924, agricultor

61. SÂNMIHAIU ALMAȘULUI

135. Alb Vasile, n. 1911, agricultor

136. Hăran Vasile, n. 1934, păcurar de meserie

62. TOPA MICĂ

137. Cocuț Petru, n. 1923, agricultor

138. Dan Gavrilă, n. 1923, păcurar de meserie

63. TREZNEA

139. Făt Dumitru, n. 1888, păcurar de meserie

140. Sălăjean Teodor, n. 1891, păcurar de meserie

64. UGRUȚIU

141. Zah Constantin, n. 1894, agricultor

65. VOIVODENI

142. Colcer Nicolae, n. 1906, agricultor

143. Pop Alexandru, n. 1913, agricultor

SUBZONA SUB-MESEȘ**66. BAN**

144. Sacota Ioan, n. 1915, agricultor

145. Sacota Teodor, n. 1911, păcurar

67. BĂNIȘOR

146. Buciu Grigore, n. 1900, agricultor

147. Mirce Toader, n. 1905, agricultor

68. CIZER

148. Sabou Șofron, n. 1893, agricultor

149. Cudur Pavel, n. 1903, agricultor

69. MESEȘENII DE SUS

150. Briscan Ioan, n. 1937, păcurar

151. Dragoș Gavril, n. 1913, agricultor

70. PECEIU

152. Morar Ioan, n. 1933, agricultor-păcurar

71. PRIA

153. Chiba Ioan, n. 1920, păcurar de meserie

154. Marinceș Vasile, n. 1903, agricultor

72. SÂG

- 155. Borz Ioan, n. 1892, agricultor
- 156. Țârle Ioan, n. 1903, agricultor

73. SÂRBI

- 157. Avram Florian, n. 1916, agricultor-păcurar
- 158. Boca Petre, n. 1908, agricultor
- 159. Ignat Petru, n. 1904, agricultor
- 160. Peșteanu Ioan, n. 1899, agricultor-păcurar

74. STÂRCIU

- 161. Colcer Aurel, n. 1898, agricultor
- 162. Corb Ioan, n. 1900, ciorâng, apoi păcurar
- 163. Crișan Ioan, n. 1907, păcurar de meserie

75. ȘEREDEIU

- 164. Mureșan Ioan, n. 1892, agricultor
- 165. Pop Ioan, n. 1905, agricultor

76. TUSA

- 166. Coste Teofil, n. 1907, agricultor
- 167. Costea Dumitru, n. 1906, agricultor
- 168. Ivan Ioan, n. 1905, agricultor-păcurar

ZONA ETNOGRAFICĂ SĂLAJ

SUBZONA VALEA BARCĂULUI

77. COSNICIU DE SUS

- 169. Silaghi Dumitru, n. 1900, agricultor
- 170. Silaghi Floare, n. 1901, agricultoare

78. DRIGHIU

- 171. Borciu Dumitru, n. 1902, agricultor
- 172. Cuc Ioan, n. 1895, agricultor

79. FIZEȘ

- 173. Brisc Gligor, n. 1888, agricultor
- 174. Roșan Mihai, n. 1900, agricultor

80. HALMĂȘD

- 175. Rad Dumitru, n. 1893, agricultor
- 176. Sabou Dumitru, n. 1900, agricultor

81. IAZ

- 177. Sârcă Petru, n. 1890, agricultor
- 178. David Eleonora, n. 1899, agricultoare

82. MARCA

- 179. Brukental Gavrilă, n. 1893, agricultor
- 180. Hapop Pavel, n. 1926, agricultor

83. PREOTEASA

- 181. Boca Ileana, n. 1929, soție de agricultor-păcurar
- 182. Moga Ioan, n. 1907, agricultor
- 183. Peșteanu Crăciun, n. 1908, agricultor

84. SUBCETATE

- 184. Neaga Gavril, n. 1921, agricultor
- 185. Sârca Floare, n. 1914, agricultoare

SUBZONA VALEA SĂLAJULUI

85. CHILIOARA

- 186. Cordoș Simion, n. 1897, agricultor
- 187. Sabou Isidor, n. 1896, agricultor

86. ZALNOC

- 188. Pop Tiberiu, n. 1901, agricultor

BETRACHTUNGEN ÜBER DIE ENTWICKLUNG DER BÄUERLICHEN SCHAFPFERCHE IN NORD-WESTEN TRANSILVANIENS (ZEITSPANNE 1900-1960)

- Zusammenfassung -

Die vorliegende Arbeit verarbeitet die Angaben, die der Autor in 86 rumänischen Dörfern aus dem Nord-Westen Transsilvaniens in der Zeitspanne 1979-1997 über die sommerlichen und winterlichen Schafspferche gesammelt hat. Diese Dörfer lagen in einem Hügellgebiet und praktizierten bis im Jahre 1960 das lokal-agrarische Schafzuchtssystem mit gemeinschaftlichen Schafherden.

Der Autor hat in der Mehrheit der erforschten Dörfer den sommerlichen rechteckigen, verstellbaren Schafspferch identifiziert (*staur*), der bis zur Kollektivierung (etwa 1960) ständig für die Düngung des steilen Ackerbodens benutzt wurde. Dieser Schafspferch wurde in der Zeitspanne 1900-1960 aus mobilen Hürden zusammengesetzt, die bis 1950 aus Rutengeflecht hergestellt wurden und danach aus Stangen ohne Geflecht. Dieser Pferch beherbergte von Mai bis November bei dem Melken und nachts **die ganze gemeinschaftliche Schafherde**, die aus *Turcanaschafen* gebildet wurde. Das *Turcanaschaf* gehörte zu einer widerstandsfähigen einheimischen Rasse und konnte sogar im Winter unter dem freien Himmel im Pferch bleiben.

Eine ältere Form vom Sommerpferch für Schafe wurde nur in einigen Dörfern aus der Zone bis zum Zweiten Weltkrieg bewahrt. Dieser Pferch war eigentlich nur ein kleiner, runder, verstellbarer **Melkpferch** (*staur de muls*) aus mobilen Hürden, in dem die Melkschafe aus der Schafherde zwecks Melken separiert wurden. Dieser Pferch war für die ganze gemeinschaftliche Schafherde zu klein und ein Teil der Herde **übernachtete um den Melkpferch**, von dem Besitzer der gedüngten Parzelle bewacht. Im Herbst, als die Schafe nicht mehr gemolken wurden, **übernachtete die ganze Schafherde im Freiem, ohne Pferch**, von dem Hirten und Besitzer der gedüngten Parzelle bewacht. In diesem Fall versetzte man periodisch nur den Platz der Übernachtung der Herde (*vatră* genannt), um ein anderes Stück der Parzelle zu düngen.

Die dritte Form vom sommerlichen Schafpferch, vielleicht älter als die vorher beschriebene Form, wurde bis zum Zweiten Weltkrieg nur in einigen Dörfern aus der Zone benutzt. Sie bestand aus einem runden, aus unsorgfältigem Rutengeflecht zwischen Pfähle hergestellten Pferch (*staur de gard*), in dem die ganze gemeinschaftliche Schafherde einige Nächte verbrachte, nachdem er demontiert und daneben neugemacht wurde, um die ganze Parzelle nach und nach zu düngen.

Da die systematische Düngung des Ackerbodens mit verstellbarem Schafpferch in Transsilvanien nur seit Anfang des XIX-ten Jh. urkundlich dokumentiert ist, vermutet der Autor, dass die mehrjährige Brache (7-8 Jahre nacheinander) und der Überfluss von Weiden und von „ausgeruhten“ Ackerböden im Mittelalter die Düngung der dörflichen Gemarkung mit der gemeinschaftlichen Schafherde nicht stimulierte. Er vermutet, dass auf den beweideten mehrjährigen Brachen nur **feste runde Schafpferche** (wie heute auf der Alm), aus Büschen oder Bäumen improvisiert, existierten, die verlassen wurden, nur wenn der Schlamm von innen gefährlich für die Schafe wurde. Die Absicht, die vieljährige Brache systematisch zu düngen, fehlte völlig in jener Zeit.

Erst nach Verallgemeinerung des Zwei- und Dreifeldersystems wurde es möglich, die einjährige Brache systematisch mit der gemeinschaftlichen Schafherde zu düngen. Der Autor vermutet, dass die ersten verstellbaren Schafpferche ähnlich der schon beschriebenen Pferchen waren, die bis zum Zweiten Weltkrieg in einigen Dörfern der Zone bewahrt wurden: rund, **aus Rutengeflecht**, nur fürs Melken benutzt. Die Wahrung dieses Pferchtypus und der freien Übernachtung der Schafherde (ohne Pferch) bis ins XX-ste Jh. zeigt, dass diese Lösung auch damals als akzeptabel gelten konnte.

Das nächste Kettenglied der Schafpferchentwicklung könnte schon der beschriebene runde Melkpferch **aus mobilen Hürden** sein, und das letzte Kettenglied – **der rechteckige verstellbare**

Schafpferch aus Hürden, verallgemeinert in der Zeitspanne 1900-1960, als die Mehrheit der gedüngten Parzellen schon schmal und rechteckig geworden sind.

Die Entwicklung der Schafspferche ist also in Verbindung, in der erforschten Zone, mit der Entwicklung der Landwirtschaft und mit der ständigen Verwandlung der steilen Wiesen und Weiden– aus Not- in Ackerboden.

Es gibt aber Anzeichen, dass die Düngung mit den Schafen in der Zone im Mittelalter praktiziert wurde. Der Autor hat die Überwinterung der Schafe auf den individuellen Rodungen studiert, die in der Zone am Rande der Gemarkung, neben dem Wald, in der Zeitspanne 1900-1960 gelegen sind, und identifiziert hier eine sehr alte Technik von Winterdüngung. Hier überwinterten die Schafe unter dem freien Himmel, nachts in einem festen, runden Pferch aus Rutengeflecht, 2,5 Meter hoch (*staur de iarnă*), tags frei auf der verschneiten Rodung, wo der Futterplatz periodisch verlegt wurde, um die ganze Fläche der Rodung nach und nach zu düngen. Wenn der Schnee gross war (1-2 Meter hoch), machte man „Pferch in dem Schnee“ (*staur de omăt*), verlegt nach einigen Tagen, in dem die Schafe um das Futter (Laub und Heu) geschlossen blieben und den Boden düngten.

Solche bäuerliche Rodungen sind oft in den mittelalterlichen Urkunden erwähnt, weil in Transsilvanien den Leibeigenen gestattet wurde, bis Ende des XVIII-ten Jh. und sogar später, frei zu roden, und die individuelle Rodung wurde gleich ihr Privatboden. Der Leibeigene hatte das Interesse und die Möglichkeit, die Rodung mit Schafmist jährlich zu düngen, weil seine Rodung von dem gemeinschaftlichen Boden getrennt wurde. Da das jährliche Ernten von Laub die allmähliche Erweiterung der Rodung begünstigte, spielte diese Art von Überwinterung der Schafe eine grosse Rolle in der Vegrösserung der dörflichen Gemarkungen in der Zone in der mittelalterlichen und modernen Periode und beeinflusste ihre Kulturlandschaft.

Note:

¹ Vezi lista informatorilor.

² *Idem.*

³ *Idem.*

⁴ *Idem.*

⁵ *Idem.*

⁶ *Idem.*

⁷ *Idem.*

⁸ Inf. Prodan Ioan, n.1920, Cernuc.

⁹ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric.

¹⁰ Inf. Moșuț Ion, n. 1913, Stoiceni.

¹¹ Vezi lista informatorilor.

¹² *Idem.*

¹³ *Idem.*

¹⁴ *Idem.*

¹⁵ *Idem.*

¹⁶ *Idem.*

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ *Idem.*

¹⁹ *Idem.*

²⁰ *Idem.*

²¹ *Idem.*

²² Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, p.28.

²³ *Ibidem*, p. 30.

²⁴ *Ibidem*, p. 27.

²⁵ *Ibidem*, p. 22.

²⁶ *Ibidem*, p. 24.

²⁷ *Loc. cit.*

²⁸ R. Vuia, *op. cit.* p. 49.

²⁹ K. Kós, *A Kalotaszegi kosarazó juhászat*, în *Miscellanea Ethnographica*, I, Kolozsvár, 1947 , p. 14 (versiunea tradusă la cererea lui K.Kós, de colega Iulia Blaga).

³⁰ R. Vuia, *op. cit.* p. 52.

³¹ *Ibidem*, p. 51.

- ³² Loc. cit.
- ³³ R. Vuia, *op. cit.* p. 59.
- ³⁴ A. Jorge Dias, *Das Hirtenwesen in Portugal*, în „*Viehwirtschaft und Hirtenkultur*”, Budapest 1969, abb. 5.
- ³⁵ L.K. Kovacs, *Beiträge zur Frage der Esztana-Genossenschaften (Melkgenossenschaften) in der Siebenbürger Heide*, în „*Viezucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa*”, Budapest, 1961, p. 360.
- ³⁶ Vezi lista informatorilor.
- ³⁷ Inf. Copaci Vasile, n. 1910, Dragu.
- ³⁸ Inf. Pop Teodor, n. 1923, Hășmaș.
- ³⁹ Inf. Copaci Vasile, n. 1910, Dragu.
- ⁴⁰ L.K.Kovács, *op.cit.*, p. 334, Pl. I, 3 a.
- ⁴¹ Inf. Sălătean Gheorghe, n. 1910, Chiuiești.
- ⁴² Inf. Buda Vasile, n. 1915, Ungureni, Filip Teodor, n. 1909, Cupșeni.
- ⁴³ T. Morariu, *Vieața pastorală în Munții Rodnei*, București, 1937, p. 151-152.
- ⁴⁴ Vezi lista informatorilor.
- ⁴⁵ Idem.
- ⁴⁶ Idem.
- ⁴⁷ Idem.
- ⁴⁸ Idem.
- ⁴⁹ Idem.
- ⁵⁰ Idem.
- ⁵¹ Inf. Sălăjean Teodor, n. 1891, Treznea.
- ⁵² Inf. Briscan Ioan n. 1937, Meseșeni de Sus.
- ⁵³ Inf. Iuga Teodor, n. 1914, Dobric.
- ⁵⁴ Vezi lista informatorilor.
- ⁵⁵ Idem.
- ⁵⁶ Idem.
- ⁵⁷ Idem.
- ⁵⁸ Idem.
- ⁵⁹ Idem.
- ⁶⁰ Idem.
- ⁶¹ Inf. Moșuț Ion, n. 1913, Stoiceni.
- ⁶² Inf. Iuga Teodor, n. 1914, Dobric.
- ⁶³ Inf. Hereș Ioan, n. 1936, Costeni.
- ⁶⁴ Idem.
- ⁶⁵ Vezi lista informatorilor.
- ⁶⁶ Idem.
- ⁶⁷ Idem.
- ⁶⁸ Idem.
- ⁶⁹ Inf. Pode Pavel, n. 1952, Ungureni.
- ⁷⁰ Vezi lista informatorilor.
- ⁷¹ Inf. Filip Teodor, n. 1909, Cupșeni.
- ⁷² Inf. Griguță Teodor, n. 1909, Stoiceni.
- ⁷³ Idem.
- ⁷⁴ Inf. Tira Gavril, n. 1909, Costeni.
- ⁷⁵ L. Someșan, *Vieața pastorală în Munții Călimani*, în „*Buletinul Societății Regale Române de Geografie*”, 1933, p.316.
- ⁷⁶ Szabadfalvi J., *Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből*, Debrecen 1984, p. 98.
- ⁷⁷ Inf. Maxim Victor, n. 1890, Răstoilțu Mare.
- ⁷⁸ I. Godea, *Zona etnografică Beiuș*, București, Editura Sport-Turism, 1981, pagina anterioară paginei 49.
- ⁷⁹ Vezi lista informatorilor.
- ⁸⁰ Idem.
- ⁸¹ Idem.
- ⁸² Idem.
- ⁸³ Idem.
- ⁸⁴ Idem.
- ⁸⁵ Idem.
- ⁸⁶ Idem.
- ⁸⁷ Idem.
- ⁸⁸ Idem.
- ⁸⁹ Idem.
- ⁹⁰ M. Belényesy, *Viehzucht und Hirtenwesen in Ungarn im 14 und 15 Jahrhundert*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa*, Budapest, 1961, p. 52.
- ⁹¹ Idem.